

Foto's in deze reportage: Michiel Wijnbergh (tenzij anders vermeld)

IONA gebouw

Station Reehorst

Is het Iona-gebouw het Goethea-num van de Nederlandse Antroposofische Vereniging? Nee, zegt de één. Ja, zegt de ander. Hoe dit ook zij: het landgoed De Reehorst en het Iona-gebouw zijn indertijd respectievelijk aangekocht en gebouwd om tot een centrum te worden van de antroposofische beweging in Nederland. Maar hoe staat het er anno 2000 voor met De Reehorst? Wat wil de Antroposofische Vereniging ermee? En hoe kijken de andere

betrokkenen ernaar, zoals de huidige gebruikers van de gebouwen en de Iona Stichting, de belangrijkste financier van De Reehorst. Michiel ter Horst van de Iona Stichting vindt dat het bestuur van de Antroposofische Vereniging 'de kop in het zand steekt'. Het bestuur zelf denkt daar anders over. Zij vindt dat zij De Reehorst van de ondergang heeft gered.

MICHEL GASTKEMPER EN
JELLE VAN DER MEULEN

Een heuse lotsknoop. Zo kan zonder overdrijven het onderwerp van deze voor Motief ongewoon lange reportage worden genoemd. Er zijn in de ontwikkeling van de antroposofische beweging in Nederland maar weinig kwesties te vinden waar zoveel mensen en instellingen bij betrokken zijn en die bovendien zo sterk te maken hebben met de vraag wat nu eigenlijk de rol kan zijn van de Antroposofische Vereniging.

Al die personen en instellingen hebben iets gewild, of willen dat nog steeds. Zij hebben met elkaar gemeen dat zij vanuit de antroposofie werken en dat zij dus in Rudolf Steiner een belangrijke inspirator erkennen. Niettemin gaan zij meer of minder spontaan verschillende wegen, waarbij het onderscheid niet alleen ligt in het vakgebied – kunst is iets anders dan wetenschap, de pedagogie een ander terrein dan de gezondheidszorg – maar ook in de stijl van werken en in de intenties. Op de achtergrond van dit verhaal spelen de verschillen een grote rol. Zij vormen in feite de achterliggende oorzaken van de lotsknoop.

Maar wat houdt die lotsknoop eigenlijk in? Het begint feitelijk al met twee namen. Voor de ene betrokkene gaat dit verhaal over 'De Reehorst', voor de andere over 'de Vrije Hogeschool'.

De eerste naam betreft zoals bekend een landgoed, dat vlak naast het station van Driebergen-Zeist ligt en dat op de een of andere manier – maar hoe? – te maken heeft met de antroposofische beweging. Op dit landgoed staan enkele gebouwen, zoals de villa, de boerderij en de barakken van het Louis Bolk Instituut, het mysterieuze 'Lievegoedhuisje', enkele woonhuizen die thans als kantoor worden gebruikt en natuurlijk het grote Iona-gebouw. In die gebouwen zijn verschillende organisaties gevestigd, zoals de Bond van Vrije Scholen, de Federatie Antroposofische Gezondheidszorg, het Iona-gebouw (een congressentrum), de Werkgroep Kunsten, het Louis Bolk Instituut, voedingsinstituut Dúnamis en de Vrije Hogeschool, ook wel 'Propedeutisch Jaar' genoemd. Alhoewel een café en een kruidenier ontbreken, kan het terrein met een beetje goede wil worden

HSL-Oost en A12

De gemeenten Bunnik/Odijk, Driebergen-Rijsenburg en Zeist zijn elk afzonderlijk door de Rijksoverheid gevraagd hun advies te geven over de beste ligging van de HSL-Oost op hun gebied tussen Utrecht en Arnhem, en daarin de verbreding van de A12 gelijk mee te nemen. Bijzonder is nu dat de gemeenten Driebergen-Rijsenburg en Zeist voorjaar 2000 juist vanwege deze vraagstelling voor de eerste maal een gezamenlijke commissie hebben ingesteld. Dit mede doordat Bunnik/Odijk het meeste heil ziet in een zogeheten 'gebundelde variant' inzake de passage A12 en spoorweg Utrecht-Arnhem die voor de andere twee gemeenten heel ongunstig zou uitpakken. In hun advies aan de minister, die waarschijnlijk eind 2001 hierover een definitieve beslissing zal nemen, wijzen Driebergen-Rijsenburg en Zeist de gebundelde variant (namelijk HSL en A12 ter hoogte van Driebergen samengebracht) met een ontwerpssnelheid van 300 km/uur, maar zelfs ook met 200 km/uur af, evenals de variant met een oostelijke ligging van het station en aansluiting op de A12.

Voor beide gemeenten resteren nog twee kansrijke opties: bestaand spoor in een verhoogde, óf in een verdiepte ligging. Wat de aansluiting op de A12 betreft: deze zou in westelijke richting kunnen worden verplaatst, zodat achter het station Driebergen-Zeist om een extra aansluiting via de Odijkerweg wordt gerealiseerd. Dat betekent een toerit vlakbij het huidige Louis Bolk Instituut. Overigens bevindt De Reehorst zich op een 'A-lokatie' en is dus een gewilde plek op de belangrijke transportader tussen distributiecentrum Rotterdam en financieel en monetair 'euro'-centrum Frankfurt.

gezien als een dorp op stand waar men elkaar kent en beleefd groet.

De Vrije Hogeschool, de tweede aanduiding van het onderwerp van deze reportage, is iets geheel anders. Je zou het een 'idee' kunnen noemen, of meer eigentijdser een 'concept', dat in de woelige jaren zestig in Bernard Lievegoed begon te leven en dat – zoveel is zeker – een veelzijdig 'instituut' betrof dat langzaam moest gaan ontstaan. De eerste stap in de verwerkelijking van dit concept werd gedaan in 1971, toen met het zogenoemde Propedeutisch Jaar werd begonnen, een tussenjaar voor adolescenten die hun schoolopleiding hebben afgerond en op het punt staan een studie te beginnen. Dit beoogde instituut had vanaf enig moment te maken met de 'Freie Hochschule für Geisteswissenschaft', een instelling die in 1924 door Rudolf Steiner werd opgericht en die door hem 'het hart en de ziel' van de vereniging wordt genoemd. We zullen hiervoor in deze reportage consequent de Duitse benaming Freie Hochschule aanhouden, want ook in het verleden gebruikte Nederlandse equivalenten voor deze bijzondere instelling, zoals 'Vrije Hogeschool voor Antroposofie', zijn te weinig onderscheidend en zouden verwarrend kunnen werken.

Louis Bolk Instituut

Over Vrije Hogeschool en Freie Hochschule schrijft Bernard Lievegoed in 1985 in een terugblik: 'Nog altijd echter is het de centrale taak van de Vrije Hogeschool om de antroposofie uit te dragen vanuit de nieuwe christelijk-michaëliësche mysteriën van de Freie Hochschule für Geisteswissenschaft in een poging om de antroposofie tot een cultuurfactor te maken.'

Freie Hochschule für Geisteswissenschaft

De 'Freie Hochschule für Geisteswissenschaft' bestaat uit verschillende secties, zoals de medische, de pedagogische, de natuurwetenschappelijke, de sociale en de algemene. De leiding van de Freie Hochschule is gevestigd in het Zwitserse Dornach, alwaar eveneens de Algemene Antroposofische Vereniging ('Allgemeine Anthroposophische Gesellschaft') haar centrum heeft. Er bestaat ook een Nederlandse afdeling van de Freie Hochschule, waarvan de 'leiding' in handen ligt van het zogenoemde 'Hogeschooloverleg'. Belangrijk in deze context is dat het bestuur van de Antroposofische Vereniging en de leiding van de Nederlandse afdeling van de Freie Hochschule voor een groot deel uit dezelfde personen bestaat.

Nog steeds kunnen betrokkenen met enthousiasme praten over wat de initiatiefnemers indertijd bewoog. Adriaan Déking Dura bijvoorbeeld, lange tijd de financiële rechterhand van Lievegoed, vertelt ons: 'We zagen in de jaren zestig dat er een moeilijke tijd op ons afkwam en dat de jongeren van toen zich goed moesten voorbereiden op hun taken. In groepen rond Lievegoed, zoals de werkgroep 'Noorderlicht', het NPI instituut voor Organisatieontwikkeling en het bestuur van de Antroposofische Vereniging werd gesproken over de mogelijkheid een cultureel antroposofisch centrum te starten, bedoeld voor heel Nederland, waar de jongeren zouden kunnen worden voorbereid op de situatie die aan het eind van de eeuw zou ontstaan. Ook speelde de gedachte een belangrijke rol dat de drempel tussen de antroposofie en de Nederlandse maatschappij moest worden geslecht.'

Er zijn kortom twee identiteiten: een landgoed en een beoogd instituut. Duidelijk is dat het landgoed, De Reehorst dus, in 1972 werd gekocht met het doel het beoogde instituut te realiseren. Ate Koopmans, oud-voorzitter van de Antroposofische Vereniging, formuleert het dezer dagen nog zo: 'De Reehorst is een incarnatieplek voor de Freie Hochschule für Geisteswissenschaft, een centrum waar mysteriewijsheid weer een plek kan vinden.'

Maar wat is er, bijna dertig jaar na de start, van het beoogde instituut geworden?

Huidige gebruikers van De Reehorst geven te kennen dat noch de Freie Hochschule, noch de Antroposofische Vereniging sterk op het terrein leven. Er zijn wel mensen die het contact met de Antroposofische Vereniging wensen, maar missen; er zijn ook mensen die het contact niet wensen en dus ook niet missen. Dat de relatie tussen enerzijds de Antroposofische Vereniging (plus het hart ervan, de Freie Hochschule) en anderzijds De Reehorst op zijn minst gecompliceerd is, blijkt ook uit de geschiedenis. Om een enkel voorbeeld te

niet zo eenvoudig die weigering te interpreteren, maar één ding staat vast: wat Bernard Lievegoed en de zijnen eind jaren zestig voor ogen stond, namelijk een 'Vrije Hogeschool' die was verankerd in de Antroposofische Vereniging en die zich op De Reehorst zou ontwikkelen tot een breed instituut, is niet gerealiseerd.

Er is vandaag de dag weliswaar sprake van een terrein met daarop gebouwen waarin antroposofische instellingen zijn gevestigd, maar van een samenhangend instituut dat de naam Vrije Hogeschool kan dragen, zoals dat indertijd was bedoeld, kan niet worden gesproken. Sterker nog, zoals uit het verloop van deze reportage zal blijken, behoort dat

Antroposofische Vereniging en Reehorst?

Uit gesprekken met de huidige gebruikers van De Reehorst blijkt dat noch de Freie Hochschule, noch de Antroposofische Vereniging sterk op het terrein leven. Zo reageert bijvoorbeeld Walter Eckringa, directeur van voedingsinstituut Dúnamis, op de vraag wat volgens hem De Reehorst te maken heeft met de Antroposofische Vereniging: 'Wat mij betreft niet veel'. En ook zegt hij: 'Of de Antroposofische Vereniging officieel op het terrein zou moeten komen zitten, daar heb ik geen speciale gedachten over. Ik ben niet voor of tegen. Voor mij zou het niet veel uitmaken.' Corrie Mienis van het Louis Bolk Instituut stelt vast: 'Het ideaal van het terrein is niet meer direct zichtbaar', en Helmuth van Renesse van de Bond van Vrije Scholen: 'Hier is de Freie Hochschule zo verbrokkeld. Ik geloof dat de mensen van de secties elkaar meer in Dornach ontmoeten dan in Nederland.'

Jeroen Lutters, directeur van de Vrije Hogeschool (Propedeutisch Jaar), drukt zich nog het meest kras uit: 'Ik ben blij dat de vereniging hier juist niet is. Die levert al gauw de sektarische indruk dat we jongeren naar een bepaalde stroming willen sturen. Bovendien kijk ik naar de vereniging als een gedateerde zaak. Wel raak ik ontroerd als ik zie hoeveel energie mensen erin steken. Maar in wezen vind ik het een achterhoedegevecht.' Michiel ter Horst tenslotte in zijn hoedanigheid als lid van het curatorium van de Vrije Hogeschool (het Propedeutisch Jaar): 'Wij zijn een orgaan van de Antroposofische Vereniging, zo heb ik het steeds gevoeld. Maar ik heb daarvoor geen gehoor gekregen bij die vereniging. Als instituut hebben wij ook geen officieel contact met de Antroposofische Vereniging.'

noemen: in 1986 wordt een voorstel van het toenmalige bestuur van de Antroposofische Vereniging, onder voorzitterschap van Ate Koopmans, door de leden verworpen om op het terrein een gebouw te bouwen voor het werk van de Antroposofische Vereniging en de Freie Hochschule. Het is nog

Jeroen Lutters

Corrie Mienis

niet meer tot de doelstellingen van het bestuur van De Reehorst. Op zichzelf hoeft dat niet erg te zijn. Maar wel is het van belang te

Het Lievegoedhuisje

onderzoeken wat de redenen ervan zijn geweest dat de (voorlopige) uitkomst anders is dan indertijd werd gedacht. Wellicht levert dat onderzoek ook iets op met betrekking tot de vraag hoe het verder kan met De Reehorst, de Vrije Hogeschool en de Antroposofische Vereniging. Want die vraag zweeft nog steeds boven het landgoed.

Het gaat hierbij niet om zomaar een 'kwestie'. Het landgoed De Reehorst en de gebouwen erop behoren tot de belangrijkste fysieke instrumenten van de Antroposofische Vereniging. Om die reden vindt de redactie het dan ook belangrijk dat de leden van de Antroposofische Vereniging zo goed mogelijk worden geïnformeerd over de (ook historische) gang van zaken. Uiteindelijk gaat het daarbij om de vraag: wat wil de Antroposofische Vereniging met De Reehorst? En uiteraard ligt in het verlengde van die vraag nog een andere: wat wil de Antroposofische Vereniging met zichzelf?

Oproep van Bernard Lievegoed

Het is december 1968, een bewogen jaar loopt ten einde. Een half jaar tevoren gaan studenten van de Sorbonne in Parijs de barricaden op. De verbeelding moet aan de macht. En over de hele wereld vindt deze eis weerklank. In december 1968 plaatst Bernard Lievegoed, 63 jaar oud en sinds zeven jaar voorzitter van de Antroposofische Vereniging in Nederland, een 'Oproep aan de leden' in het huisorgaan van deze vereniging. Hij schrijft: 'in het bestuur en de kern (is) het volgende plan gerijpt: het stichten van een centraal vormingsinstituut en conferentiecentrum voor jongeren van 18 tot 24 jaar.' De hoofdactiviteit moet, aldus Lievegoed, bestaan uit een 'vrij studiejaar'. In het programatische artikel toont Lievegoed zich in zijn kwaliteit als visionair.

Maar het idee heeft nog een tweede bedoeling. Ook aan de antroposofische beweging zou een nieuwe *Schwung* kunnen worden gegeven, want een centrale plek voor antroposofen om bijeen te komen is er niet. 'In hetzelfde centrum zouden dan de bijeenkomsten van het Jongerencentrum plaats kunnen vinden, waar nu elk jaar een 150 tot 200 jongeren met de antroposofie kennismaken. Tevens zou er gelegenheid moeten zijn voor allerlei kortere en langere bijeenkomsten van artsen, landbouwers, pedagogen en beoefenaars van onze kunsten. Het ideaal zou zijn dat het terrein zo groot is dat er 's zomers grotere antroposofische conferenties gehouden kunnen worden.'

Lievegoed meldt dat het bestuur al actief uitkijkt naar een geschikt terrein, maar hij wil vooral weten 'in hoeverre dit plan door de hele vereniging wordt gedragen.' Zou dit namelijk het geval zijn, 'dan zouden er zeer speciale wegen gezocht moeten worden om het ook materieel te verwerkelijken.'

Antwoord Jan van der Linden

Zeer speciale wegen... Deze woorden zijn profetischer dan Lievegoed zelf waarschijnlijk toen voor mogelijk hield. Hoewel hij enkele maanden later kan melden dat zijn idee van een centrum positief is ontvangen, is er maar één reactie gekomen die echt gewicht in de schaal legt en die het hem mogelijk maakt ook feitelijk te beginnen. De reactie is afkomstig van architect Jan van der Linden, op dat moment 61 jaar oud. Van der Linden had in 1966 de Iona Stichting opgericht, met het doel de geestelijke, culturele en maatschappelijke ontwikkelingen te bevorderen, in het bijzonder op het gebied van de antroposofie en haar werkgebieden. De naam van de stichting is niet willekeurig gekozen: in de jaren voorafgaand aan de oprichting ervan 'weerlicht in hem de herinnering aan een diep ingrijpend en onverwoordbaar beleven van een bezoek aan het eiland Iona tijdens een reis met zijn ouders.'¹

Jan van der Linden reageert met enthousiasme op Lievegoeds idee. Maar de samenwerking tussen Lievegoed en Van der Linden verloopt niet altijd even soepel. Waar de eerste, in de woorden van Adriaan Déking Dura, een 'heelmeeester' is met een omvattende blik op de noden van de tijd, blijkt de tweede een 'bouwmeester' te zijn die de kunst van het pragmatisch handelen verstaat.

Jan van der Linden gaat voortvarend aan de slag en neemt het op zich een totaalbedrag van 1,7 miljoen gulden bijeen te brengen: 1 miljoen voor een terrein en 0,7 miljoen voor een gebouw. Michiel ter Horst, de huidige voorzitter van de Iona Stichting, zegt over hem: 'Van der Linden was een echte bedelaar, in binnen- en buitenland, die geloofde in een ideaal en mensen kon overtuigen van de noodzaak om geld in een zaak te steken. Hij was diep verbonden met de antroposofie en had een grote kracht op het gebied van het organisatorisch-financiële. Bernard Lievegoed bezat precies het omgekeerde, die had zijn kracht in het spirituele. Van der Linden was gericht op een goede exploitatie, terwijl dat voor Lievegoed niet de eerste prioriteit had. Men is met algemene instemming op De Reehorst in Driebergen uitgekomen.'

Jan van der Linden gaat voortvarend aan de slag en neemt het op zich een totaalbedrag van 1,7 miljoen gulden bijeen te brengen: 1 miljoen voor een terrein en 0,7 miljoen voor een gebouw. Michiel ter Horst, de huidige voorzitter van de Iona Stichting, zegt over hem: 'Van der Linden was een echte bedelaar, in binnen- en buitenland, die geloofde in een ideaal en mensen kon overtuigen van de noodzaak om geld in een zaak te steken. Hij was diep verbonden met de antroposofie en had een grote kracht op het gebied van het organisatorisch-financiële. Bernard Lievegoed bezat precies het omgekeerde, die had zijn kracht in het spirituele. Van der Linden was gericht op een goede exploitatie, terwijl dat voor Lievegoed niet de eerste prioriteit had. Men is met algemene instemming op De Reehorst in Driebergen uitgekomen.'

Jaap van der Haar

Michiel ter Horst

De financiële constructie die wordt bedacht, is tamelijk speciaal. Ter Horst: 'De Iona Stichting gaf een lening af met een positieve en negatieve hypotheekverlening, wat weliswaar aan de ene kant betekende dat er geen rente en aflossing hoefde te worden betaald, maar aan de andere kant ook dat er niet van de bank geleend mocht worden zonder toestemming van de Iona Stichting. Dat was dus

geen bijzonder hartelijke samenwerking, integendeel.’

Stichting Vrij Geestesleven

Maar voor er een landgoed gekocht kan worden en er kan worden gebouwd, moet eerst nog een ander probleem worden opgelost. Adriaan Déking Dura schrijft in 1985 in een terugblik: ‘Als besloten zou worden een bepaald gebouw of een stuk grond te kopen, moest er een rechtspersoon zijn die als eigenaar daarvan zou kunnen optreden. De vraag was toen of dat de Antroposofische Vereniging zou moeten zijn. Besloten werd dat een stichting daartoe meer geschikt zou zijn, opdat dit nieuwe initiatief zich in vrijheid zou kunnen ontplooiën en dan ook later in vrijheid door de leden van de vereniging zou kunnen worden erkend.’² De geestelijke vader van deze gedachte is Adriaan Déking Dura, op dat moment penningmeester van de Antroposofische Vereniging in Nederland.

Adriaan Déking Dura anno 2000: ‘Om te beginnen was de Antroposofische Vereniging in financieel opzicht niet sterk genoeg om een landgoed te kopen en te onderhouden. Met de opbrengsten van de contributie kon dat niet gebeuren. Maar bovendien wilden we dat de leden van de vereniging vrij konden beslissen of zij wilden bijdragen of niet. Het was immers geen uitgemaakte zaak dat alle leden met de plannen zouden instemmen. Om die reden hebben wij toen een aparte stichting opgericht, waarvan het bestuur overigens identiek was aan het bestuur van de Antroposofische Vereniging.’

Deze aparte stichting krijgt de naam ‘Stichting Vrij Geestesleven’.

Maar niet alle bestuursleden van de Antroposofische Vereniging zijn even actief. Zo vertelt Joop van Dam: ‘Op enig moment, zo herinner ik me, kreeg ik te horen dat ik in het bestuur van Stichting Vrij Geestesleven zat. Ik vond dat prima, maar ik had met de zaak eigenlijk niet echt concreet iets te maken.’

Adriaan Déking Dura speelt duidelijk een centrale rol. Lievegoed betuigt hem in

In het begin...

Adriaan Déking Dura blikt meer dan dertig jaar later terug op het allereerste begin: ‘Van der Linden wilde de inhoudelijke intenties van Lievegoed in uiterlijke zin realiseren. Hij zei altijd: “Jullie moeten de inhoud verzorgen”, waarmee hij dan Lievegoed en de mensen om hem heen bedoelde. Van der Linden werkte heel anders dan Lievegoed. Waar de laatste het liefste met een open concept werkte dat niets vastlegde, had de tweede behoefte aan een concept dat klopte en min of meer af was. Van der Linden wilde de dingen concreet voor zich zien, anders kon hij niet bouwen.’ En Ria Déking Dura: ‘Beiden hadden natuurlijk een schaduwzijde, zoals dat bij iedereen het geval is. Nee, echt hartelijk is de samenwerking niet geweest en beide partijen hebben daar elk op hun eigen wijze aan bijgedragen.’ Michiel ter Horst legt uit: ‘Van der Linden was indertijd geen lid van de Antroposofische Vereniging in Nederland; hij was “freistehendes Mitglied”, wat betekent dat hij direct “bij Dornach” was aangesloten. Hij wilde niet bij de Nederlandse vereniging horen, gezien alles wat er in het verleden was gebeurd. Terwijl Bernard Lievegoed nu juist voorzitter was van die vereniging. Later, in 1977, werd Jan van der Linden trouwens wel lid van de Antroposofische Vereniging.’

Beroep op de leden

Stichting Vrij Geestesleven ziet het licht op 11 juni 1969. In september 1969 schrijft Adriaan Déking Dura in dit verband dat ‘de Iona Stichting de zorg op zich zal nemen van grondaankoop en bouw, terwijl de Stichting Vrij Geestesleven de volle verantwoordelijkheid zal hebben voor wat er in het gebouw plaatsvindt en de exploitatiekosten die dit met zich meebrengt.’ En ook: ‘Ondanks de grootse geste van de Iona Stichting zal er voor de financiering van de aankoopkosten en het bijeenbrengen van een werkkapitaal een beroep op de leden worden gedaan. Het gaat nog wel om een belangrijk bedrag, maar dit komt nu in het gebied van het bereikbare.’ Hij meldt dat ‘dit in de orde van grootte van twee- à driehonderdduizend gulden zal liggen.’³ Er wordt gekozen voor een personele unie tussen de besturen van de Antroposofische Vereniging en Stichting Vrij Geestesleven. Het toenmalige bestuur van de Antroposofische Vereniging is tevens oprichtingsbestuur van deze stichting en bestaat uit: Lex Bos, Joop van Dam, Ria Déking Dura, Adriaan Déking Dura, Tom Jurriaanse, Cor Lagewaardt, Bernard Lievegoed en Wim Veltman.⁴

1984 zijn erkentelijkheid, in een intern memorandum van Stichting Vrij Geestesleven: ‘Doorslaggevend voor de realisatie was het feit dat Adriaan Déking Dura als econoom bereid was de financiële kant van de realisatie op zich te nemen. In het prille begin toen alles nog toekomst was, bleek dat Adriaan het vermogen bezat te zien wat nog niet aanwezig was en de vasthoudendheid en het optimisme had om dat onzichtbare zichtbaar te maken. In nauwe samenwerking met Adriaan ontstond de vorm van twee stichtingen met *één gezamenlijk doel*, maar met verschillende taken om dat doel te bereiken.’⁵

Bedoeld zijn Stichting Vrij Geestesleven en de in deze reportage nog niet genoemde Stichting Vrije Hogeschool, die zich richt op de inrichting van het instituut. Formeel is Stichting Vrij Geestesleven een beheerstichting die buiten de Antroposofische Vereniging staat. Adriaan Déking Dura nu: ‘Sommigen hebben dat wel als een probleem ervaren. Maar waarom? Het gaat toch niet om het formele bezit? Wezenlijk was en is dat de beide eenheden vanuit dezelfde impuls werken en dat kun je verzorgen door op personeel vlak een eenheid te vormen.’

De Vrije Hogeschool

Aanvankelijk is er nog geen sprake van een Vrije Hogeschool; de eerste tijd is het initiatief naamloos. Er wordt slechts aan een antroposofisch centrum gedacht. Adriaan Déking Dura schrijft in 1985: ‘De naam Vrije Hogeschool ontstond om aan te geven dat men zich onafhankelijk van de overheid opstelde en omdat de naam Vrije Universiteit reeds door een andere instelling in gebruik was genomen.’⁶

Voor alle duidelijkheid dus: de naam Vrije Hogeschool had aanvankelijk niets te maken met het begrip Freie Hochschule für Geisteswissenschaft. Dat de naam in antroposofische kringen echter associaties wekt met dit internationale instituut, kan uiteraard geen verbazing wekken. Maar de verwarring die erdoor ontstond, werd door de initiatiefnemers niet gevoeld. Ria Déking Dura vertelt ons: ‘In die tijd werd altijd in het Duits van de

Buitenplaats De Reehorst in 1972

“Freie Hochschule” gesproken en niemand kwam op het idee het te vertalen met “Vrije Hogeschool”. Voor ons waren het twee verschillende dingen, alhoewel er natuurlijk wel inhoudelijk een relatie was. Uiteraard wilden we op de Vrije Hogeschool werken in de zin van de Freie Hochschule; alle dragende medewerkers van de Vrije Hogeschool waren ook lid van de Freie Hochschule. Maar we zagen de Vrije Hogeschool als instituut, niet als de Nederlandse vestiging van de Freie Hochschule.’

Op 20 november 1970 de Stichting Vrije Hogeschool opgericht. Een klein jaar later, op 13 september 1971, start het Propedeutisch Jaar met een eerste groep van 42 jonge mensen pas echt, in een voorlopige behuizing in Zeist, het voormalige NPI-gebouw.⁸ Cees Zwart schrijft na het overlijden van Lievegoed in 1992: ‘Waar het van het begin af aan bij hem om ging, moge blijken uit de eerste brochures die verstuurd werden. Hij stond erop dat daarin uitvoerig melding gemaakt zou worden van het feit dat de bron voor het werk van de Vrije Hogeschool lag in de School van Chartres uit de elfde en twaalfde eeuw. Daarin zag hij het oerbeeld van een “algemene propedeuse” op basis van een gemeenschap van studenten en leermeesters. Het was en is een beeld dat vleugels geeft.’⁹

Begin 1972 kon ‘De Reehorst in Driebergen betrokken worden’, schrijft Lievegoed oktober 1974. Maar de uitbouw van de Vrije Hogeschool (ook voor het opnemen van eventuele academies) vraagt veel energie en geduld. De molens van bouwvergunningen en vooral die van bestemmingsveranderingen malen langzaam,’ zo schrijft Lievegoed in 1974.¹¹

Het Iona-gebouw

Drie jaar later, in december 1977, brengt Lievegoed opnieuw verslag uit: ‘Na vier jaar vechten met de bureaucratie is nu eindelijk de bouwvergunning voor een gebouw in eigen stijl binnengekomen.’¹² Het zal de naam Iona-gebouw krijgen.

Op 17 december 1977 verricht Bernard

Gezamenlijk brengen Bernard Lievegoed en Adriaan Déking Dura in maart 1972 het grote nieuws naar buiten: ‘Op een van de laatste dagen van 1971 kreeg de Stichting Vrij Geestesleven een optie op de aan elkaar grenzende buitenplaatsen De Reehorst en Oud Denneoord te Driebergen. Tezamen vormen deze een oppervlak van 12 ha. De ligging naast het station Zeist-Driebergen is uit een oogpunt van bereikbaarheid uit alle delen van het land uniek te noemen. (...) De Stichting Vrij Geestesleven stelt dit terrein ter beschikking van activiteiten die bijdragen tot de ontwikkeling van een vrij geestesleven op antroposofische grondslag.’¹⁰ Het terrein wordt aangekocht, zodat de Vrije Hogeschool met Pasen 1972 naar zijn definitieve plek kan verhuizen.

Het moment is aangebroken om de leden van de Antroposofische Vereniging aan te spreken op hun bereidheid het initiatief te ondersteunen. De Iona Stichting geeft een renteloze lening voor 2/3 van de investeringen (tot een totaal van 1,7 miljoen gulden, voor terrein én gebouw), de overige 1/3 moet Stichting Vrij Geestesleven zelf zien te verkrijgen. Zij klopt daarvoor aan bij de leden van de Antroposofische Vereniging in Nederland en vindt daar ook gehoor.

‘Hogeschool-gebouw’

Het gaat om een ‘hogeschoolgebouw (geheten Iona-gebouw), omvattende onder andere een aula, 12 groepsruimten en een kantine’, zoals Adriaan Déking Dura in september 1977 beschrijft, waarvan het bouwplan al in februari van dat jaar kon worden gepubliceerd. Tegelijkertijd is besloten om tot aanbesteding over te gaan, al is de financiering nog niet helemaal rond. Op 1 september begint men met bouwen. De totale bouwkosten zijn begroot op 3,15 miljoen gulden. De Iona Stichting leent daartoe renteloos een bedrag van bijna 1 miljoen gulden (name-lijk wat overgebleven is van de eerder genoemde 1,7 miljoen).¹³ Driekwart jaar later, in juli 1978, kan Déking Dura verheugd meedelen dat er laagrentende leningen zijn binnengekomen van bijna gelijke hoogte als die van de Iona Stichting en schenkingen ter hoogte van 600.000 gulden. Er resteert een bedrag van circa een half miljoen gulden, dat waarschijnlijk als hypothecaire lening moet worden opgenomen.¹⁴

Lievegoed de grondsteenlegging van het Iona-gebouw. De grondsteen wordt gelegd ‘met de innerlijke belofte het werk dat in het Iona-gebouw zal gebeuren, op te dragen aan de Christuskracht.’ Want: ‘Wat de hiërarchieën willen ont-wikkelen, dat willen *wij* door ons heen laten gaan en vanuit ons hart aan de volgende generaties doorgeven – opdat zij de kracht mogen vinden voor *hun* taak.’¹⁵

Cees Zwart schrijft over die gebeurtenis: ‘Toen Bernard binnenkwam zag ik meteen dat hij gespannen was. Niet zenuwachtig in de gewone zin van het woord, maar met een innerlijke geladenheid die ik van hem kende wanneer hij zich had voorbereid op gebeurtenissen die hij van groot belang achtte. (...) Toen keek hij ons aan en begon te spreken. En op slag veranderde zijn aanwezigheid. (...) Na enkele inleidende woorden, waaruit bleek dat hij de grondsteen zelf “gemaakt” had, wendde hij zich schijnbaar zonder gêne tot de hiërarchieën in de geestelijke wereld. (...) Ter afsluiting sprak hij de volgende woorden: “In het 99e jaar dat Michaël tijdgeest is.” Dienaars zijn van Michaël opdat nieuwe generaties van mensen worden bemoeidigd op hun levenspad, dat was het waar het Bernard met de Vrije Hogeschool om ging!’¹⁸

De naam Iona-gebouw is ontleend aan de Iona Stichting, de belangrijkste geldschieter en in materiële zin realiseerder van Lievegoeds ideeën betreffende de Vrije Hogeschool en De Reehorst. De architect van het Iona-gebouw is Joan Risseeuw.

De Vrije Hogeschool gaat langzaam meer omvatten dan alleen het Propedeutisch Jaar. In 1977 ontstaat bijvoorbeeld de drie maanden durende ‘scholingscursus antroposofie’. Adriaan Déking Dura en Bernard Lievegoed geven in 1977 nog andere voorbeelden die zij respectievelijk in het kader van wetenschaps- en onderwijsvernieuwing plaatsen. De eerste haalt het Louis Bolk Instituut aan,¹⁷ ‘dat sinds april 1976 verbindingen met de Vrije Hogeschool onderhoudt’¹⁸, de laatste noemt twee opleidingsinstellingen: ‘op de achtergrond

leefde nog steeds de wens een kiem te leggen voor een eigen universiteit met eigen faculteiten.¹⁹

Op 1 september 1978 wordt het Iona-gebouw opgeleverd en in de eerste plaats in gebruik genomen door het Propedeutisch Jaar van de Vrije Hogeschool.

Freie Hochschule für Geisteswissenschaft

In 1982 wordt Bernard Lievegoed als rector van de Vrije Hogeschool opgevolgd door Cees Zwart. De laatste schrijft in dat jaar ter ere van de lustrumviering op 13 maart 1982: 'Heel wat heeft inmiddels gestalte gekregen, zoveel zelfs, dat sommigen er soms over klagen, dat het moeilijk is een totaalbeeld van de Vrije Hogeschool te krijgen en te zien in welke richting de ontwikkelingen gaan.'²⁰ Daar-in wordt onder andere voorzien met een bijzondere publicatie bij Uitgeverij Vrij Geestesleven onder de titel *Tien jaar Vrije Hogeschool, een poging tot vernieuwing van het tertiair onderwijs*.

In 1975 heeft Bernard Lievegoed het voorzitterschap van de Antroposofische Vereniging in Nederland aan Ate Koopmans overgedragen. Deze nieuwe voorzitter plaatst de impuls van de Vrije Hogeschool in de jaren tachtig consequent en ondubbelzinnig in het kader van de Freie Hochschule für Geisteswissenschaft. Opgericht in 1924 door Rudolf Steiner is deze hogeschool bedoeld als het centrale onderzoeksinstituut dat de antroposofische geesteswetenschap als kern van alle uit de antroposofie afkomstige activiteiten levend zou kunnen houden.

Deze instelling, met zijn secties op verschillende vakgebieden, heeft in de geschiedenis echter onvoldoende tot bloei kunnen komen. Maar hoe onvoldtooid ook, zij vormt nog altijd het centrum van de Antroposofische Vereniging. En doordat het doel ervan als zo hoog wordt ervaren – het doen van geesteswetenschappelijk onderzoek – bestaat er terughouding met betrekking tot het bestempelen van activiteiten als behorend tot de Freie Hochschule.

Het mag met de genoemde voorzichtigheid te maken hebben dat pas in januari 1985 zo openlijk en expliciet, in ieder geval door

Ate Koopmans

Lievegoed zelf, in dit kader over de Vrije Hogeschool wordt geschreven: 'Nog altijd echter is het de centrale taak van de Vrije Hogeschool om de antroposofie uit te dragen vanuit de nieuwe christelijk-michaëli-sche mysteriën van de "Freie Hochschule für Geisteswissenschaft" in een poging om de antroposofie tot een cultuurfactor te maken.'²¹ Uit de woorden 'nog altijd' mag worden afgeleid dat de aspiratie al langer bestond.

Volgens Ate Koopmans is dit inderdaad het geval. Koopmans vertelt ons: 'Het concept van Lievegoed betrof niet alleen het Propedeutisch Jaar, maar veel meer. Hij wilde een vernieuwde school van Chartres, die beschouwd kon worden als de Nederlandse tak van de Freie Hochschule. Lievegoed speelde een grote rol in de pedagogische sectie van de Freie Hochschule en met die sectie wilde hij ook beginnen. Mijn doel was meer te onderzoeken wat nu eigenlijk sectiewerk is. Wat kan er binnen een sectie leven en wat speelt er tussen de secties? Hoe kunnen de secties van elkaar leren? Ik heb dan ook in 1972 een groep opgericht, de intersectiegroep, met het doel aan deze vragen te werken. Deze groep heeft drie jaar bestaan.'

Interessant is wat Coenraad van Houten te melden heeft. Hij werkte indertijd bij het NPI en was enthousiast betrokken bij de ontwikkeling van ideeën voor de Vrije Hogeschool. Van Houten: 'Er bestond indertijd een groepje van zo'n tien, twaalf mensen met de naam Noorderlicht, dat Bernard Lievegoed ondersteunde bij diens voorzitterschap van de Antroposofische Vereniging. In dat groepje, dat bij mij thuis vergaderde, werden allerlei zaken besproken die tot de voorzitters-zorgen van Lievegoed

behoorden. Maar Lievegoed toonde zich wat onrustig over mijn deelname aan de Vrije Hogeschool. Hij wilde mij er gewoon niet bij hebben en zei dat hij eigenlijk alleen academici nodig had voor het starten van de Vrije Hogeschool. Het was de enige keer dat wij het fundamenteel oneens waren. Lievegoed zat op de lijn van de Vrije Hogeschool en ik op die van de Freie Hochschule für Geisteswissenschaft. Ik ben toen teruggetreden en was daar behoorlijk geschokt over.'

Het 'huis van de vereniging'

De consequentie van de opvatting van Ate Koopmans is dat op 26 september 1983 het bestuur van de Antroposofische Vereniging aan Stichting Vrij Geestesleven vraagt een 'huis van de vereniging' op De Reehorst te mogen vestigen. Koopmans begint al eerder, in mei 1983, met hardop te denken over 'een ander gezicht van de Vrije Hogeschool', dat hij in direct verband brengt 'met het werk in de Allgemeine Sektion' (de algemene sectie van de Freie Hochschule).²²

Het programmatische openingsartikel van Ate Koopmans in het ledenorgaan van januari 1985, getiteld *De Antroposofische Vereniging in Nederland, wilsrichtingen en uitdagingen*, ziet het 'huis van de vereniging' als een van de diverse 'centra van een nieuw mysterielevens' die overal in Europa zouden kunnen ontstaan. Hij wordt in hetzelfde nummer in zijn intentie respectievelijk bijgevallen door Bernard Lievegoed en Adriaan Déking Dura.

Ate Koopmans in 1985: 'Bij het bezinnen op de praktische vraag – nu de bestaande secretariaatsruimte niet langer aan de minimale eisen voldoet – naar het waar van een behuizing voor het verenigingswerk in engere zin (secretariaat, vergaderruimte, enzovoort) hebben bovengenoemde beelden een zekere rol gespeeld. (...) Een – soms bijna turbulent – proces kwam op gang, niet alleen om de werkverhoudingen en taakverdelingen van "partners" op De Reehorst nieuw te overdenken, maar ook om de opgave en de uitdaging van De Reehorst in het licht van de beweging en vereniging als geheel in een bezinningsproces over de toekomst op te nemen.'²³

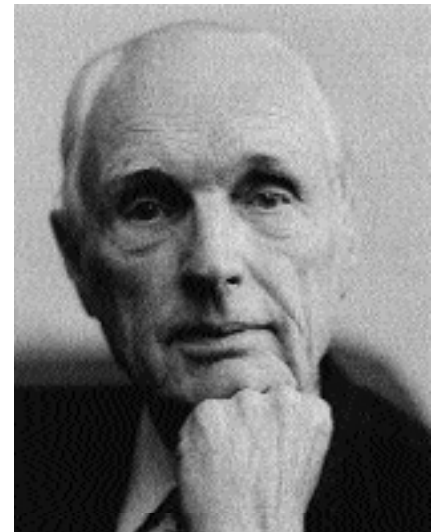
Foto: Carel de Kock

Leerlingen eerste jaar Vrije Hogeschool

Fotograaf onbekend

Staf van het derde jaar Vrije hogeschool

Bernard Lievegoed

Een praktisch probleem vormen de eigendomsverhoudingen en de financiële vervlochtenheid. Eerst zal er tot een financieel-administratieve ontvlechting van Stichting Vrij Geestesleven en Stichting Vrije Hogeschool moeten worden besloten. Adriaan Déking Dura schrijft in hetzelfde nummer uit 1985: 'Dit besluit,

dat met ingang van 1 augustus 1984 werd genomen, is van het grootste belang om de weg vrij te maken voor het vestigen van het gebouw van de vereniging op De Reehorst. Nu zal immers niet langer de situatie zo zijn, dat de Stichting Vrij Geestesleven in hoofdzaak naar *het instituut* Vrije Hogeschool kijkt als

doelstelling. De Stichting Vrij Geestesleven zal nu als eigenaar van grond en gebouwen helpen om met de Vrije Hogeschool en de vaste gebruikers de verdere ontwikkeling van een antroposofisch centrum te bevorderen. Bovendien zal Vrij Geestesleven door het werken aan de aflossing van de leningen de grond-

slag verstevigen die wenselijk is voor de komst van het verenigingsgebouw op De Reehorst en voor andere toekomstige gebruikers.²⁴

Zoals Cees Zwart het de maand daarop uitdrukt, moet er onderscheid worden gemaakt tussen de Vrije Hogeschool *in enge zin*, te beschouwen als een instituut dat concreet is gevestigd op De Reehorst in gebouwen en met allerlei activiteiten, en de Vrije Hogeschool *in ruime zin*, dat geen instituut is maar een spirituele vernieuwingsimpuls.²⁵

Oktober 1986 blijkt dat voorzitter Ate Koopmans zijn werkzaamheden om gezondheidsredenen moet laten rusten. Hij wordt pas het voorjaar daarop, bij de jaarvergadering, door Joop van Dam officieel opgevolgd. In de tussentijd is er sprake van een interimfase.

Op een buitengewone algemene ledenvergadering op 22 november 1986 moeten de leden van de Antroposofische Vereniging in Nederland zich uitspreken of zij het bestuur willen volgen in een verenigingsgebouw op De Reehorst. Ter voorbereiding becijfert de penningmeester van de Antroposofische Vereniging, Aart Klein, het bouwproject een maand tevoren op een totaalbedrag van 1,9 miljoen gulden. 'Hoewel daar nog geen bindende afspraken over zijn gemaakt, ligt het voor het bestuur voor de hand om het verenigingsgebouw wat het eigendom en het beheer betreft onder te brengen bij de Stichting Vrij Geestesleven, zij het uiteraard met strakke afspraken over het uitsluitende en onherroepelijke gebruikersrecht van de vereniging en over de bezitsoverdracht aan de vereniging in geval van onverhoopte liquidatie van de stichting. De vereniging zal tevens moeten toetreden tot het gebruikersoverleg, om afspraken te onderhouden over de toegang tot het totale Reehorstbezit (onder andere het Iona-gebouw).²⁸

De leden doorzien dat het voorstel ondanks de vele en geruststellende woorden nog te weinig grond heeft. Het is niet echt duidelijk waar het precies om gaat, het financiële probleem wordt niet bij de kop gepakt, verder worden er in korte tijd verschillende veranderingen in de voorstellen aangebracht. De uitslag

van de stemming is er dan ook naar: 307 uitgebrachte stemmen, 176 vóór, 117 tegen en 14 blanco. Het voorstel van het bestuur wordt niet aangenomen. Voor goedkeuring is namelijk een twee derde meerderheid nodig.²⁹

In november 1988 rest er nog steeds een schuld van ongeveer 2,3 miljoen gulden op De Reehorst. Stichting Vrij Geestesleven kan de jaarlijkse aflossingen van de leningen ten bedrage van ongeveer 300.000 gulden nauwelijks voldoen.³⁰

Een nieuwe fase in het proces

Een nieuwe situatie ontstaat in 1992. Nu is het de Iona Stichting die het initiatief neemt. Aanleiding is het 'bibliotheekplan' van Jan van der Linden, die al in 1986 voorstelde de bibliotheek van de Iona Stichting uit Amsterdam naar Driebergen over te brengen en deze samen te voegen met de bibliotheek van de Vrije Hogeschool.³¹

Oktober 1992 wordt door penningmeester Hans Lap van de Antroposofische Vereniging bericht over *Een gezamenlijk initiatief op De Reehorst*: de bijzondere situatie doet zich voor dat 'de vier besturen die bij de aankoop met De Reehorst met elkaar waren verbonden, nu weer verenigd zijn in dit initiatief.' Het lijkt voor elke deelnemer alleen maar gunstig uit te kunnen pakken: de drie stichtingen Vrij Geestesleven, Vrije Hogeschool en Iona, alsmede de Antroposofische Vereniging. Het gaat om één gebouw waarin, behalve secretariaat en vergaderruimte voor de Antroposofische Vereniging in het kader van de zich in Nederland langzaam ontwikkelende Freie Hochschule, zich ook een zaal en bibliotheek bevinden, die in gebruik kunnen worden gedeeld met de Vrije Hogeschool. In november worden de totale bouwkosten geschat op 2,4 miljoen gulden.³² In juni 1993 is sprake van een totaalbedrag van 2,9 miljoen, namelijk voor de nieuwbouw 1,2 miljoen, voor het schuldenvrij maken 1,45 miljoen en voor de herinrichting 0,25 miljoen.³³

Tijdens een eerste oriënterende ledenbijeenkomst van de Antroposofische Vereniging op 19 december 1992 – precies

een week tevoren, op 12 december, overlijdt Bernard Lievegoed op 87-jarige leeftijd – blijken de leden van de Antroposofische Vereniging minder gecharmeerd van het plan te zijn. Zij vragen onder meer om 'volledige helderheid in de relatie tussen Stichting Vrij Geestesleven (die De Reehorst bezit) en de Antroposofische Vereniging'.³⁴

Deze terughoudendheid van de leden leidt ertoe dat het bestuur van de Antroposofische Vereniging het meedoen met de drie stichtingen aan het plan volledig af laat hangen van de schenkingsbereidheid van de leden. Daartoe wordt door het bestuur van de Antroposofische Vereniging najaar 1993 een financiële campagne georganiseerd.

De leden hebben echter ook nu weinig trek in dit project, ook niet in een gedeeltelijke financiering ervan. Gedurende de campagne uiten de leden hun scepsis steeds sterker. *Voortgangsbericht 6 Actie nieuwbouw op De Reehorst* geeft over de stand van zaken tot 22 november 1993 een bedrag van 381.501 gulden aan schenkingen en toezeggingen aan, door in totaal 725 mensen, terwijl als kosten van de actie een bedrag van 151.966 gulden wordt opgevoerd.

Twee dagen na de afsluiting van de actie op 18 december later deelt het bestuur mee dat de actie is mislukt.³⁶

'Toen het gezamenlijke bouwplan in december 1993 niet haalbaar bleek, ontviel tevens de grondslag aan het bibliotheekplan van de heer J.J. van der Linden. Vanaf zijn ziekbed had hij de ontwikkelingen nauwkeurig gevolgd en reeds voor zijn overlijden op 4 november 1993 betwijfelde hij de uitkomst van deze plannen.³⁷ Jan van der Linden werd 86 jaar.

Michiel ter Horst: 'Een jaar voor hun overlijden hadden Bernard Lievegoed en Jan van der Linden voor het eerst sinds lange tijd een gesprek met elkaar. In die ontmoeting verzoenden ze zich op heel persoonlijke wijze met elkaar; de controverse vond een oplossing.'

De Iona Stichting en het schuldenvrij maken van De Reehorst

In de nasleep van deze voor de Antroposofische Vereniging zo onfortuinlijk verlopen campagne, die eerder verwarring sticht dan helderheid schept, ontstaat onverwacht een nieuwe actie. Daartoe neemt Michiel ter Horst van de Iona Stichting het initiatief: 'Op 21 februari 1994 ging de "Actie schuldenvrijmaking Reehorst" van start, toen de penningmeester van de Iona Stichting deze actie ter sprake bracht in het zogenaamde "Vierbesturenoverleg" (...) door alle vier de besturen (werd dit) van harte begroet en ondersteund (...) Met deze steun in de rug heb ik met alle 34 Nederlandse schuldeisers van De Reehorst contact gezocht en het was verrassend te ontdekken hoeveel hartelijke betrokkenheid, steun en hulp er van deze mensen uitging.'³⁸

De vier gezamenlijke besturen begrijpen ook wel dat er iets heel fundamenteels moet gebeuren, wil er voor de toekomst een nieuw perspectief ontstaan. In het vierbesturenoverleg bereidt men dan ook herziening van de statuten alsmede schuldsanering van Stichting De Reehorst voor. Door de statutenwijziging wordt de verhouding tussen De Reehorst en de Antroposofische Vereniging vernieuwd. De Iona Stichting, als grootste schuldeiser van De Reehorst, heeft vooral met de schuldsanering te maken, en zet zich in voor een actie schuldenvrijmaking Reehorst.³⁹

De Iona Stichting heeft van de actie schuldenvrijmaking het leeuwendeel voor haar rekening genomen: 'Aan deze actie heeft de Iona Stichting in totaal 2,11 miljoen gulden bijgedragen, waarvan 1,7 miljoen door kwijtschelding van oude schuld en 0,41 miljoen door nieuwe schenkingen.'⁴²

Een nieuwe maar straffe wind

Na al deze inspanningen wordt het uiterlijk gezien steeds stiller om het landgoed. Een gevolg van de statutenwijziging is dat voortaan het bestuur van Stichting De Reehorst in zijn geheel door

de Antroposofische Vereniging wordt benoemd.

Jaap van der Haar, voorzitter van Stichting De Reehorst en tevens penningmeester van de Antroposofische Vereniging, vertelt ons uitvoerig over de situatie die hij aantrof toen hij voorzitter werd. De situatie vroeg naar zijn mening om een grondige beleidswijziging. Jaap van der Haar: 'Ik kwam in 1994 in het bestuur van de Antroposofische Vereniging en nam als waarnemer van het bestuur deel aan bestuursvergaderingen van Stichting De Reehorst. Daar werd het me al heel snel duidelijk dat het landgoed door de slechte financiële situatie zou moeten worden verkocht, als er niet wat aan werd gedaan.'

Kortom, volgens Jaap van der Haar – en met hem het bestuur van De Reehorst – stevende De Reehorst regelrecht af op de afgrond. Van der Haar: 'Toen ik aantrad zag De Reehorst er verschrikkelijk uit. Er was achterstallig onderhoud, er waren kuilen in de weg... Ik heb sindsdien drie miljoen gulden moeten investeren, om te beginnen een miljoen voor achterstallig onderhoud. Dit was alleen al nodig om de waarde van het terrein te behouden. Kijk, het landgoed De Reehorst is een in vele opzichten unieke locatie, die je ook in een stad, met de vele voordelen van dien, niet op die manier vindt. Ook is het landgoed naar mijn mening geschikt als instrument voor de antroposofische beweging als participant in het maatschappelijke debat. Qua uitstraling stemmen het terrein en de gebouwen overeen met het innerlijk van antroposofische activiteiten. Verder ben ik voldoende zakenman om te weten dat je met de Hoge Snelheidslijn en de verbreding van de A12 in aantocht nu niet moet verkopen. De afgelopen drie jaar is de prijs van onroerend goed met 150% gestegen. Zakelijk was het dus een zeer goede beslissing om geld te investeren in het verbeteren van het terrein en de gebouwen, hoewel ik die ontwikkelingen eerst nog niet voorzag.'

Het bestuur richtte zich op drie problemen. De eerste had betrekking op het sluitend maken van de begroting. De tweede betrof het feit dat de activiteiten die onder verantwoordelijkheid van de Vrije

Een financieel probleem...

In mei 1985 beschrijft Paul Mackay het doel van De Reehorst als volgt: 'De taak die de Stichting Vrij Geestesleven voor zichzelf in dit verband ziet, is het landgoed De Reehorst zodanig te beheren, dat hier een ruimte (in fysieke, sociale en spirituele zin) voor "hogeschool-activiteiten" gecre-

ëerd kan worden, zoals deze het middelpunt vormen van de werkzaamheden en het leven van de Antroposofische Vereniging.'

Paul Mackay

Het volgende over Stichting Vrij Geestesleven wekt dan ook geen verwondering meer: 'Het huidige bestuur, bestaande uit Adriaan Déking Dura, Ria Déking Dura, Dirk Jan de Geer (penningmeester), Claudine Henry (secretaris), Aart Klein, Paul Mackay (voorzitter) en Cees Zwart, beschouwt zichzelf als een overgangsbestuur.'

Er is echter nog een financieel probleem, zoals Paul Mackay beschrijft. Er rusten op De Reehorst verplichtingen 'ter grootte van 2,5 miljoen gulden, indien de renteloze lening van de Iona Stichting niet meegerekend wordt. Dit bedrag bestaat voor ca. 1,6 miljoen gulden uit vele kleinere leningen van mensen en instellingen uit binnen- en buitenland en voor ca. 0,9 miljoen uit een bankkrediet. Dit betekent dat een rentelast van ca. 150.000 gulden per jaar op de exploitatie drukt.'²⁶

Niettemin wordt in augustus 1985 aan het architectencollectief Orta Atelier de opdracht verstrekt een verenigingsgebouw voor De Reehorst te ontwerpen, de ene helft bestemd voor secretariaatsaken, de andere helft voor de andere activiteiten in het kader van de algemene sectie van de Freie Hochschule.²⁷

Hogeschool plaatsvonden, zoals het Propeudeutisch Jaar en de Werkgroep Kunsten, niet voldoende financiële middelen opbrachten om het onderhoud en de afschrijving te betalen. Het derde hing ermee samen dat er in het verleden, zoals Van der Haar het uitdrukt, 'grijze situaties' waren ontstaan, waarbij pri-

vé-investeringen hadden plaatsgevonden voor bijvoorbeeld huisvesting van enkele medewerkers. Het bestuur meende dat deze situaties helder moesten worden gemaakt.

Jaap van der Haar brengt zijn visie onomwonden onder woorden: 'Het ideaal zoals Bernard Lievegoed dat verwoordde, heeft bewezen niet levensvatbaar te zijn. Het zou zijn afgestorven als er niet iets was gebeurd. De Vrije Hogeschool en De Reehorst stonden aan de rand van het faillissement, zelfs met grote hoeveelheden subsidie en schenkgeld. Maar die kwamen niet meer voldoende binnen om het terrein op poten te houden'. En: 'De doelstelling van de Vrije Hogeschool in engere zin om een incarnatiepunt te zijn voor de Freie Hochschule, is losgelaten. Het instituut Vrije Hogeschool van nu draagt niet meer het terrein als geheel.' Volgens Van der Haar is dit besluit in 1995 genomen.

Instituut onder de instituten

Jaap van der Haar: 'Onder de Vrije Hogeschool versta ik het propedeutisch jaar en de studentencursus. Ik heb het altijd zo begrepen, van Cees Zwart en van anderen, dat het bij de Vrije Hogeschool gaat om de onderlinge relatie van kunst, wetenschap en religie, naar het idee van de school van Chartres. Hoewel er dus een heel gezonde visie en benadering was, kon de Vrije Hogeschool het niet exploiteren. In de tijd van Paul Mackay hebben we gesprekken met Cees Zwart gevoerd, die toen rector was van de Vrije Hogeschool, en zijn we tot de conclusie gekomen dat de Vrije Hogeschool een instituut is onder de instituten. En dus niet het specifieke incarnatiepunt voor de Freie Hochschule. Cees Zwart was er niet gelukkig mee, maar hij heeft de juistheid van die vaststelling wel erkend. Dat moet rond 1995 zijn geweest, in gesprekken van het bestuur van de Antroposofische Vereniging met de leiding van de Vrije Hogeschool.'

Paul Wormer, die bestuurslid is van de Antroposofische Vereniging en als zodanig De Reehorst in zijn portefeuille heeft, drukt zich met betrekking tot de Freie Hochschule als volgt uit: 'Ik denk dat het

Actie nieuwbouw op De Reehorst

Tussen 11 september en 18 december 1993 vindt er een financiële actie plaats, gericht op de leden van de Antroposofische Vereniging. Deze actie wordt begeleid door het verschijnen van een tweewekelijks *Voortgangsbericht Actie nieuwbouw op De Reehorst*, dat direct aan de leden wordt toegezonden.

De afgelopen tijd is men bezig geweest Stichting Vrij Geestesleven om te vormen in een Stichting De Reehorst. 'De nieuw gevormde Stichting De Reehorst zal een onafhankelijk positie moeten innemen. In de stichting hebben diverse vertegenwoordigers van de "gebruikers" zitting'.³⁵

lot van de Freie Hochschule is om heel behoedzaam te incarneren. Het is voor mij een aanvaardbare realiteit dat de Freie Hochschule geen rechtspersoon heeft gekregen: het heeft geen bestuur, geen geld en bestaat alleen op basis van een menselijk netwerk.'

Om het hoofd boven water te houden moest de vraag worden gesteld welke activiteiten te ontwikkelen waren die ook geld in het laatje brachten. Bij die gesprekken was de Iona Stichting, tot dusver de belangrijkste financier, niet

De Villa

betrokken. Jaap van der Haar op de vraag waarom: 'Het ging om de actieve gebruikers van dat moment en hun doelstellingen op de lange termijn. De Iona Stichting had geen bemoeienis met de dagelijkse bedrijfsvoering.'

Is er dan feitelijk sprake van een breuk met de Iona Stichting? Van der Haar: 'De betrokkenheid van de Iona Stichting bij het terrein van De Reehorst is een bijzondere, al vanaf het eerste begin. De Iona Stichting heeft zich steeds met het landgoed beziggehouden. Van der Linden had een overeenkomstige interesse als Bernard Lievegoed in scholing en ontwikkeling van jonge mensen. Maar ik moet zeggen dat ik sinds mijn bestuurslidmaatschap van De Reehorst niet echt een inhoudelijke bijdrage heb gekregen met betrekking tot waar de Iona Stichting vindt dat het landgoed qua grote lijn heen zou moeten. Het bestuur van de Iona Stichting was kritisch over elke stap die we deden. Ze waren het er niet mee eens, er zou iets anders moeten. Maar wat? En dat terwijl het juist hun opmerkingen zijn geweest die ten grondslag liggen aan het concept van het Cultuur & Theaterprogramma! Er zijn veel gesprekken met de Iona Stichting geweest, maar het heeft voor mij niet geleid tot een vertaling in de praktijk, waar het eigenlijk heen zou moeten. Zij hebben mij daarmee niet kunnen voeden. Of heb ik het niet goed gehoord? Want dat kan natuurlijk ook. De Iona Stichting vindt dat de penningmeester van De Reehorst vooral geld moet werven. Dat heb ik wel altijd te horen gekregen. Maar ik wilde naar een sluitende begroting toe. Er zat al zo veel schenkgeld in.'

Antroposofische Vereniging verantwoordelijk voor De Reehorst

Als Van der Haar spreekt over het Cultuur & Theaterprogramma, doelt hij op de activiteiten die sinds 1998 door John van Schaik en Helene van der Vloed in het Iona-gebouw worden ondernomen. Het gaat daarbij om het Iona-gebouw als conferentieoord, waar lezingen en symposia worden gehouden. Het klopt, zoals bij navraag blijkt, dat de Iona Stichting

kritisch tegenover deze activiteiten staat, en ook tegenover de benadering van het bestuur van De Reehorst als zodanig.

Als wij Michiel ter Horst van de Iona Stichting hier naar vragen, zegt hij: 'De Iona Stichting schrapte de hypotheekverklaring en de vorderingen, terwijl het bestuur van de Antroposofische Vereniging het bestuur van Stichting De Reehorst zou benoemen. Daarmee werd – en dat is voor ons een cruciaal punt – de Antroposofische Vereniging voor De Reehorst verantwoordelijk. Maar de leden van de Antroposofische Vereniging kennen de opdracht aan het bestuur van De Reehorst niet en krijgen ook het jaarverslag van De Reehorst niet te zien.

Voor een culturele instelling is volgens ons "fundraising" een primaire taak: het werven van fondsen. Terwijl het bestuur van De Reehorst het beheren primair stelt, zoals dat bij een ambtelijke instelling normaal is. Maar verliezen zijn nu eenmaal inherent aan een culturele instelling. Daarom wordt er van banken geleend. Stichting De Reehorst hoopt dat in de toekomst uit overschotten terug te betalen, maar dat zit er niet in bij een culturele instelling. Het bestuur van de Antroposofische Vereniging zegt: dit alles behoort niet tot onze taak, die ligt bij Stichting De Reehorst. Maar dat is een vorm van je kop in het zand steken. De fondswervende taak wordt dus vernachtzaamd. Je kunt echter pas vertrouwen winnen door jaarverslagen openbaar te maken. Maar dat wil het bestuur van De Reehorst niet.'

Claudine Henny, ooit lid van het bestuur van Stichting Vrij Geestesleven, onderschrijft de kritiek van Ter Horst dat de leden van de Antroposofische Vereniging niet zijn geïnformeerd. Zij knoopt aan bij het feit dat het Propedeutisch Jaar, als gevolg van het beleid van het bestuur van Stichting De Reehorst, het Iona-gebouw moest verlaten en weer introk in de villa op het terrein. Claudine Henny: 'Tot mijn verbijstering las ik in *Motief* dat de studenten uit het hoofdgebouw zouden verdwijnen en een of andere stichting de exploitatie zou overnemen. Daar wisten de leden dus helemaal niets van. En dat vind ik een grote blunder van het bestuur van de Antroposofische Vereni-

ging. Niemand schijnt te begrijpen dat De Reehorst van de leden is. Aan de leden moet uitleg en financieel inzicht worden gegeven, om van toekomstplannen maar te zwijgen. Dit bestuur begrijpt niet dat het een dienende taak heeft en dat er verantwoording moet worden afgelegd aan de leden, die in veel gevallen ook aanzienlijke bedragen hebben geschonken. Het bestuur heeft eigenmachtig Stichting De Reehorst opgericht, het Iona-gebouw tot congrescentrum gemaakt en de studenten van het Propedeutisch Jaar in de villa gestopt. Over deze gang van zaken ben ik verbijsterd'.

Facilitairbedrijf Landgoed De Reehorst BV

Terug naar Jaap van der Haar. Gevraagd naar de mening van de Iona Stichting dat culturele instellingen nu eenmaal altijd subsidie nodig hebben, zegt hij: 'Daar ben ik het mee eens. Kijk, de constructie is nu als volgt. Vroeger was de Vrije Hogeschool de enige gebruiker van het Iona-gebouw en dat is nu niet meer het geval. Wij hebben het Facilitairbedrijf "Landgoed De Reehorst" BV opgericht en ingericht volgens de gedachte dat verschillende activiteiten op verschillende manieren moeten worden gefinancierd. Er zijn in het Facilitairbedrijf vier divisies: een divisie die zich richt op het beheer van het landgoed en het verhuur aan de vaste gebruikers, een divisie voor tijdelijk zakelijk verhuur aan spiritueel en maatschappelijk geëngageerde initiatieven, inclusief de exploitatie van het Iona-gebouw als congrescentrum, een divisie die een eigen congresbureau voert onder de naam Ruusbroec-Symposia en ten slotte een divisie die een eigen Cultuur & Theaterprogramma van het Iona-gebouw aanbiedt, waarin euritmie-uitvoeringen, maatschappelijke actuele debatten en symposia met een esoterische inhoud worden georganiseerd. Met betrekking tot de laatste divisie, bestemd voor culturele activiteiten die schenkgeld nodig hebben, hebben we de Iona Stichting dan ook om financiële ondersteuning gevraagd. Daar heeft de Iona Stichting nee op gezegd. Wel is afgesproken dat we voor concrete activi-

Enorme sommen geld

Het resultaat van de actie schuldevrijmaking Reehorst, die op initiatief van de Iona Stichting voorjaar 1994 wordt ondernomen, is verrassend. Michiel ter Horst schrijft: 'Toen de actie zo voorspoedig bleek te verlopen, hebben de besturen van de Antroposofische Vereniging en de Iona Stichting beide in goed overleg besloten (...) om hun vorderingen van 0,275 respectievelijk 1,7 miljoen gulden eveneens kwijt te schelden. Het eindresultaat is dat van de schulden ad 3,6 miljoen gulden per begin 1994 nu nog ongeveer 0,5 miljoen daadwerkelijk zal moeten worden afgelost.'⁴⁰

Er is in de loop der jaren heel wat geld in De Reehorst omgegaan. Alles bij elkaar opgeteld gaat het om enorme bedragen: 'De gebruikers van het terrein, dat wil zeggen de Vrije Hogeschool, het Landelijk secretariaat voor de Vrije-Schoolbeweging en het Louis Bolk Instituut, (hebben) in de jaren 1975-1993 een bedrag van ruim 5 miljoen gulden aan gebruikersvergoedingen voor de instandhouding van De Reehorst bijgedragen. Aan schenkingen heeft De Reehorst over de jaren 1975-1993 een totaal van 1,63 miljoen gulden ontvangen. Terrein en gebouwen zijn vooral uit leningen gefinancierd. (...) De leningen hebben nogal zwaar op de exploitatie van De Reehorst gedrukt. In het totaal waren de rentelasten (na aftrek van de rentebaten) over de jaren 1975-1993 1,6 miljoen gulden, dus bijna evenveel als het totaal van de schenkingen.'⁴¹

teiten terecht kunnen bij de Iona Stichting. Maar we hadden natuurlijk liever gehad dat de Iona Stichting structureel aan ons Cultuur & Theaterprogramma had bijgedragen. Wat de rest betreft: ik blijf van mening dat de exploitatie van De Reehorst gezond moet zijn. Het is tenslotte heel normaal in de maatschappij dat organisaties financieel gesproken hun eigen broek ophouden.'

Exploitatietekort

Met deze reactie gaan we opnieuw naar Michiel ter Horst: 'Jaap van der Haar wil wel degelijk van ons een jaarlijkse ondersteuning in de exploitatie van De Reehorst krijgen, dat is de kwestie. Al verdeel je het geheel in nog

Een gebouw voor de kunsten

Het als eerste door het bestuur van de Antroposofische Vereniging benoemde bestuur van Stichting De Reehorst bestaat uit voorzitter Wim Scherpenhuijsen Rom, secretaris Kitty Steinbuch-Van Eynatten en penningmeester Thomas Didden (die in 1995 wordt opgevolgd door Peter Vullers.⁴³ En niet lang daarna wordt Jaap van der Haar, kersverse penningmeester van de Antroposofische Vereniging, tot voorzitter van Stichting De Reehorst benoemd. Wim Scherpenhuijsen Rom blijft lid van het bestuur.

In 1994 ontstaat een nieuw plan, dat vooral door de Iona Stichting wordt ondersteund, maar dat achteraf niet meer dan een voetnoot in de geschiedenis lijkt te zijn. Het gaat om het zogenoemde 'gebouw voor de kunsten', waarin verschillende kunstzinnige activiteiten kunnen worden ondergebracht. Het blijkt in 1995 evenwel niet haalbaar, doordat de gemeente Driebergen eerst een totaalvisie van Stichting De Reehorst verlangt. In die visie moet voor de lange termijn het toekomstige gebruik van het landgoed worden beschreven. Het bestuur van De Reehorst ziet in het opstellen van dit 'masterplan' vervolgens haar belangrijkste taak.⁴⁴

zo veel divisies, dat is slechts een kunstmatige zaak, een voorstelling van zaken op papier. In feite gaat het om een exploitatiekort, want je hebt gewoon niet genoeg geld voor het geheel. Wij hebben bijvoorbeeld aangeboden te helpen een stamkapitaal te vergaren. Dan kun je van de jaarlijkse rente het exploitatiekort betalen. Stichting De Reehorst is daar niet op ingegaan. Een penningmeester moet natuurlijk zelf weten hoe hij zijn zaken financiert. Hij kan een donateurskring opzetten, leden werven, bedelen om jaarlijkse subsidie bij de overheid of bij particulieren. Een kwalitatief goed cultuurprogramma trekt mensen, en ook financiën. Als Iona Stichting subsidiëren wij heel veel zaken op projectbasis. En op die basis zit er van ons al ruim drie miljoen gulden in De Reehorst! Als er jaarlijks een bedrag van 200.000 gulden van elders moet komen om de begroting rond te krijgen, is dat niet onze verantwoordelijkheid, maar die van Stichting De Reehorst. Je mag het noemen zoals je wilt, het blijven volgens ons gewoon exploi-

Claudine Henny

tatiekorten. Ook al isoleer je het Cultuur & Theaterprogramma van de rest van je bedrijf. Wij kunnen dat niet doen. Vanuit haar statuten mag de Iona Stichting die exploitatie tekorten niet aanzuiveren, die verbieden dat.' Een enorme tegenstelling inzake de aloude vraag hoe antroposofische activiteiten het beste gefinancierd kunnen worden, openbaart zich in deze twee verschillende standpunten.

Bestuursverantwoordelijkheid

Met betrekking tot de vraag of de leden van de Antroposofische Vereniging voldoende zijn ingelicht, zegt Van der Haar: 'Wellicht is communicatie niet mijn sterkste kant. Maar ik wil er toch wel enkele kanttekeningen bij plaatsen. Om te beginnen vind ik dat besturen hun verantwoordelijkheid moeten nemen en dat hebben wij gedaan, zowel het bestuur van de Antroposofische Vereniging als dat van Stichting De Reehorst. We hebben de boel niet laten lopen. Verder zijn de leden wel degelijk geïnformeerd en wel via de diverse berichten over De Reehorst die zijn meegestuurd met *Motief*. Maar ik geef toe dat we bijvoorbeeld niet uit en te na hebben gecommuniceerd over de ins en outs van het masterplan, waarin de mogelijke toekomst van De Reehorst wordt beschreven.'

Maar waarom niet? Van der Haar: 'Het punt is dat de discussie over dat masterplan pas echt relevant wordt als het besluit is genomen over de HSL, die zoals bekend mogelijk over het terrein gaat lopen. Wij hebben als bestuur gemeend dat we daarop moeten wachten, omdat een voortijdige discussie geen zin heeft en alleen maar onrust bewerkstelligt.'

Overigens onderschrijft Paul Wormer,

Helene van der Vloed

bestuurslid van de Antroposofische Vereniging, de visie van Stichting De Reehorst op de financiering. Wormer: 'Een oude vraag is of Stichting De Reehorst geld moet werven. Wij hebben als bestuur van de Antroposofische Vereniging hierover een andere opvatting dan de Iona Stichting. Samen met het bestuur van De Reehorst kiezen wij voor redelijk marktconforme prijzen en voor gebruikers die via hun eigen fondsen gelden werven.'

Crisissfeer op De Reehorst

Er is sprake van een regelrechte crisissfeer op De Reehorst als Helene van der Vloed wordt aangesteld, eerst als interim-manager en vanaf 1 mei 1998 als directeur van het nieuwe Facilitairbedrijf 'Landgoed De Reehorst' BV. Zij wordt geconfronteerd met het feit dat de Vrije Hogeschool niet langer meer de dragende spirituele instantie op het terrein is. De nieuwe directeur beschrijft in 1999 de situatie als volgt: 'Drie jaar geleden waren de schulden dan wel grotendeels verdwenen, maar er was geen bindende spirituele impuls meer. Bovendien was er veel achterstallig onderhoud, een te grote personele bezetting en het Iona-gebouw was te groot en te duur voor de Vrije Hogeschool.'⁴⁵

Handelen is dus volgens haar en het bestuur van De Reehorst geboden, zoals Jaap van der Haar dat hierboven al stelde. De jaarvergadering van de Antroposofische Vereniging wordt in 1998 door Van der Haar op de hoogte gesteld, nadat al in augustus 1997 aan de leden in een aparte brief verslag is uitgebracht: 'De Stichting heeft de twee bungalows op het terrein aangekocht; in één ervan huist de Bond van Vrije Scholen, in de ander zul-

Masterplan De Reehorst

Voor een nieuw gebouw voor de Vrije Hogeschool vraagt Stichting De Reehorst in 1995 een bouwvergunning bij de gemeente Driebergen aan. De gemeente wil echter eerst een totaaloverzicht van alle bouwactiviteiten. Dit wordt het masterplan uit 1996, dat de bouwbehoefte voor de komende vijf jaar weergeeft, voortkomend uit de wensen en eisen van de gebruikers. Drie organisaties (Louis Bolk Instituut, Vrije Hogeschool en Vrije-Schoolbeweging) hebben behoefte aan uitbreiding, een vierde, de Antroposofische Vereniging, wil graag een gebouw op het terrein gaan betrekken. Het bestuur van Stichting De Reehorst wil De Reehorst bovendien tot een cultuurcentrum maken voor de hele antroposofische beweging. Haar ontwikkelingsvisie voor De Reehorst concretiseert zij in investeringsplannen voor de komende vijf jaar.

Daarmee ontstaat in Driebergen een 'antroposofisch hart van Nederland'. De Reehorst is uitstekend geschikt om organisaties op antroposofische grondslag te huisvesten. Het masterplan voorziet in het onderbrengen van verschillende organisaties in één gebouw. Ook wordt onder meer rekening gehouden met uitbreiding van het aanpalende spoortracee en van de snelweg.

Het programma van eisen vermeldt het onderbrengen in een nieuw gebouw van

diverse onderdelen van de Vrije-Schoolbeweging, zoals Bond van Vrije Scholen, Vrij Pedagogisch Centrum, Stichting voor Rudolf Steiner Pedagogie, Begeleidingsdienst voor Vrije Scholen, Landelijk Oudercontact en Vereniging voor Vrije Opvoedkunst. Ook is aan de Hogeschool voor Opvoedkunst (tegenwoordig Helicon) gedacht.

De Antroposofische Vereniging in Nederland komt vervolgens in hetzelfde gebouw en wil op een ruim twee keer zo groot vloeroppervlak dan de Vrije-Schoolbeweging een documentatie- en informatiecentrum, het secretariaat, kunstzinnige cursussen, een versterkt scholingsaanbod, onderzoek en ontwikkeling van de secties, overnachtingsaccommodatie en algemene voorzieningen onderbrengen. De slaapaccommodatie is gesitueerd op een aparte plek achter het Louis Bolk Instituut.

De Vrije Hogeschool en het Louis Bolk Instituut blijven op hun huidige plekken, weliswaar uitgebreid en in de vorm van vervangende nieuwbouw.

Grote verrassing is een groot extra gebouw voor kantoorgebruik ten behoeve van derden, in een uithoek van het terrein. Qua vloeroppervlak moet dit gebouw een derde van de totale beschikbare ruimte gaan omvatten.

Het masterplan van De Reehorst van 7 juni 1996 is uitgevoerd door Bureau Organisatie Bouwwezen BV in opdracht van Stichting De Reehorst.

len zich binnenkort de Federatie Antroposofische Gezondheidszorg en het voedingsinstituut Dúnamis vestigen. De Vrije Hogeschool gebruikt alleen nog het Koetshuis en de Villa. Het Iona-gebouw is aangepast aan zijn nieuwe bestemming als congres- en bijeenkomstencentrum (dat wordt gerund door Helene van der Vloed, samen met John van Schaik,

red.). Het ideaal dat Bernard Lievegoed met De Reehorst had, het scheppen van een cultuureiland, begint langzamerhand zodanig vorm aan te nemen, dat het water rond het eiland wordt weggepompt zodat het vrij toegankelijk wordt voor iedereen die een inspiratieplaats zoekt voor toekomstcultuur.⁴⁶

Bungalow

Helene van der Vloed vertelt ons: 'In 1995 ging het om een banale financiële problematiek. Iedereen moest eerst een goed dak boven zijn hoofd krijgen. Met de hervestiging van de instellingen op het terrein waren we bezig met de "botten" en nog niet met de geest, om het zo uit te drukken. Na die periode konden we in 1998 naar eigen inzicht op basis van het masterplan aan de "bovenbouw" werken: de spiritualiteit, de voeding van het geheel... Zoals het masterplan beschrijft, moesten wij De Reehorst als een cultuurcentrum vanuit de antroposofie verder uitbouwen. Dat hebben we geïmplementeerd, bijvoorbeeld door in dat jaar een Cultuur & Theaterprogramma met inhoudelijke thema's op te starten. Ik zie hierin de oorspronkelijke impuls van de Freie Hochschule opnieuw tot uiting komen. In 1997 zijn we begonnen te communiceren met de gemeente Driebergen, voor die tijd gebeurde dat gewoon niet. De gemeente kon met alle plannen instemmen. Het Iona-gebouw kwam vrij voor zijn nieuwe bestemming. We hebben eerst alles schoon laten maken en wit laten schilderen, om opnieuw te kunnen beginnen.' Tot zover Helene van der Vloed.

Inspiratie en verwarring

Wat nu? Het is duidelijk dat de meningen grondig verschillen. Ook is duidelijk dat het aanvankelijke ideaal, dat voor een deel verscholen gaat in de mist van het verleden, door de decennia heen aan de ene kant inspirerend heeft gewerkt, maar aan de andere kant ook verwarring heeft gebracht. Vanaf 1995 is er een duidelijke wending in het proces waar te nemen, op het moment namelijk dat wordt besloten de gedachte los te laten dat de Vrije Hogeschool op De Reehorst het incarnatiepunt moet zijn van de Freie Hochschule für Geisteswissenschaft. Om het in de woorden van Paul Wormer te zeggen: 'De afgelopen jaren, ook in de tijd dat Paul Mackay voorzitter was van de Antroposofische Vereniging, is veel gedaan om de onderlinge relaties tussen de drieslag vereniging, hogeschool en instellingen op het terrein op te helderen. Wanneer je dat niet doet, blijft het

verwarrend. Bernard Lievegoed heeft De Reehorst altijd buiten de Antroposofische Vereniging geplaatst, maar ondertussen werden de leden wel op hun verantwoordelijkheid ervoor aangesproken. Alle historische problemen van de Algemene Antroposofische Vereniging, die momenteel in internationaal verband heftig in de brandpunt van de belangstelling staan, verschijnen ook in het kader van De Reehorst. Zo is er de vraag: wie heeft het nou voor het zeggen? Die onduidelijkheid is door het beleid van Stichting de Reehorst echt veel minder geworden, waardoor de verhoudingen verhelderd zijn en de betrokkenen op het terrein aan het werk kunnen.'

Maar toch: wat nu? Wat blijft is natuurlijk het grote wachten op het besluit met betrekking tot de HSL, dat eind 2001 moet vallen. Tot dan kan er eigenlijk feitelijk niet veel gebeuren. Maar het kan ook anders worden gesteld: tot eind 2001 hebben de circa 4500 leden van de Antroposofische Vereniging de gelegenheid zich te beraden op de toekomst van De Reehorst. En daarmee op de toekomst van de Antroposofische Vereniging. Het zal dan ook precies 33 jaar geleden zijn dat Bernard Lievegoed in december 1968 zijn oproep aan de leden van de Antroposofische Vereniging deed.

Nogmaals Jaap van der Haar: 'Ik geef toe dat er een samenhang moet bestaan tussen de visie op De Reehorst en die op de toekomst van de Antroposofische Vereniging. Maar met betrekking tot haar doelstelling en missie bestaat er in de Antroposofische Vereniging nog veel onduidelijkheid. Wij konden daar met betrekking tot De Reehorst echter niet op wachten: er moest gehandeld worden. De Antroposofische Vereniging is ook naar mijn mening nog niet zover dat ze haar visie kan vertalen naar concreet beleid, in concrete jaarlijkse plannen. Maar wel moet worden gezegd dat wat er de afgelopen jaren op De Reehorst is gebeurd, zonder meer berust op de bestuurlijke visie van het bestuur.'

De samenhang tussen Antroposofische Vereniging en De Reehorst: met deze vraag eindigen wij deze reportage, die inderdaad veel te lang is geworden, maar

toch eindelijk een keer moest worden gemaakt.

Met medewerking van Toon Schmeink en Willemijn Otte.

Met dank aan: Joop van Dam, Adriaan Déking Dura, Ria Déking Dura, Huib van den Doel, Walter Eckringa, Jaap van der Haar, Claudine Henny, Michiel ter Horst, Coenraad van Houten, Ate Koopmans, Jeroen Lutters, Corrie Mienis, Helmut van Renesse, Helene van der Vloed, Paul Wormer.

Bronnen

Tenzij anders vermeld, betreft het publicaties in het ledenorgaan van de Antroposofische Vereniging, het maandblad *Mededelingen van de Antroposofische Vereniging in Nederland*, voorloper van *Motief*, maandblad voor antroposofie (dat sinds oktober 1997 verschijnt).

1. Claudine Henny, *Johannes Jacobus van der Linden (1907-1993)*, februari 1994.
2. Adriaan Déking Dura, *Een nieuwe fase in de ontwikkeling van de Vrije Hogeschool en de Stichting Vrij Geestesleven*, januari 1985.
3. Adriaan Déking Dura, *Oprichting Stichting Vrij Geestesleven*, september 1969.
4. Zie ook Adriaan Déking Dura, *Een nieuwe fase in de ontwikkeling van de Vrije Hogeschool en de Stichting Vrij Geestesleven*, januari 1985.
5. Bernard Lievegoed, *Memorandum bij de statutenwijziging Stichting Vrij Geestesleven*, gedateerd 25 januari 1984 (ongepubliceerd).
6. idem.
7. Bernard Lievegoed, *Aan de leden van de Antroposofische Vereniging in Nederland*, september 1970.
8. Hans Bom, *De Vrije Hogeschool: een michaëlsche cultuurimpuls*, december 1978.
9. Cees Zwart, *Een geschenk voor de toekomst*, maart 1993.
10. Bernard Lievegoed en Adriaan Déking Dura, *Aankoop land in Driebergen*, maart 1972.
11. Bernard Lievegoed, *De Vrije Hogeschool*, oktober 1974.
12. Bernard Lievegoed, *Vijf jaar Vrije Hogeschool in Driebergen*, december 1977.
13. Adriaan Déking Dura, *Verslag over de bouwplannen van de Vrije Hogeschool*, september 1977.
14. Adriaan Déking Dura, *Informatie nieuwbouw Vrije Hogeschool*, juli 1978.
15. Bernard Lievegoed, *Bij de opening van het Iona-gebouw van de Vrije Hogeschool in Driebergen*, december 1978.
16. Cees Zwart, *Een geschenk voor de toekomst*, maart 1993.
17. Adriaan Déking Dura, *Verslag over de bouwplannen van de Vrije Hogeschool*, september 1977.
18. Ferdinand Amons, *Het Bolk Instituut*, december 1978.
19. Bernard Lievegoed, *Vijf jaar Vrije Hogeschool in Driebergen*, december 1977.
20. Cees Zwart, *De Vrije Hogeschool: een poging tot vernieuwing van het tertiair onderwijs*, maart 1982.
21. Bernard Lievegoed, *De voorgeschiedenis van 'Vrij Geestesleven' en van de Vrije Hogeschool*, januari 1985.
22. Ernst Amons, *Verslag van de jaarvergadering 21 mei 1983, juli-augustus 1983*.
23. Ate Koopmans, *De Antroposofische Vereniging in Nederland, wilsrichtingen en uitdagingen*, januari 1985.
24. Adriaan Déking Dura, *Een nieuwe fase in de ontwikkeling van de Vrije Hogeschool en de Stichting Vrij*

Geestesleven, januari 1985.

25. Cees Zwart, *Toekomstopgaven van de Vrije Hogeschool*, februari 1985.
26. Paul Mackay, *De Reehorst en de Stichting Vrij Geestesleven*, mei 1985.
27. Maarten Camman, Marien Faasse en Michael Möscher, *Een verenigingsgebouw op de Reehorst*, oktober 1986.
28. Aart Klein, *Bouwfinanciering en fondswerving voor de nieuwbouw*, oktober 1986.
29. *Verslag van de buitengewone algemene ledenvergadering van 22 november 1986*, januari 1987.
30. Bob van Benthem, namens het bestuur van de Stichting Vrij Geestesleven, *De Stichting Vrij Geestesleven en het leven op de Reehorst*, november 1988.
31. Bestuur Iona Stichting, *Een 'huis voor de kunsten' op De Reehorst*, december 1995.
32. Cor Beumer, Michiel ter Horst, Hans Lap en Christof Wiechert, *Voortgangsverslag ontwikkelingen op de Reehorst*, november 1992.
33. Hans Lap (penningmeester Antroposofische Vereniging), mede namens Peter Blom (Stichting Triodos) en Dolf van Aalderen (Iona Stichting), *De financiering van een plaats voor de antroposofische beweging*, juni 1993.
34. Bestuur van de Antroposofische Vereniging, *Voortgangsbericht van het Reehorstinitiatief*, april 1993.
35. Redactie, *Startbijeenkomst financiële actie*, november 1993.
36. Paul Mackay, *Brief aan de leden*, januari 1994.
37. Bestuur Iona Stichting, *Een 'huis voor de kunsten' op De Reehorst*, december 1995.
38. Michiel ter Horst, *Verslag van de 'Actie schuldenrijmaking Reehorst'*, december 1995.
39. Bestuur Iona Stichting, *Een 'huis voor de kunsten' op De Reehorst*, december 1995.
40. Michiel ter Horst, *Verslag van de 'Actie schuldenrijmaking Reehorst'*, december 1995.
41. idem.
42. Bestuur Iona Stichting, *Een 'huis voor de kunsten' op De Reehorst*, december 1995.
43. Peter Vullers (namens het bestuur van Stichting De Reehorst), *De Reehorst: een proces van heroriëntering*, december 1995.
44. idem.
45. idem.
46. Roel Munniks, 'Verslag van de jaarvergadering van de Antroposofische Vereniging in Nederland 24 en 25 april 1998 in Driebergen', in *Ledenkatern*, juni 1998.